

PEDAGOGICKÉ KLASOBRAŇÍ

ŘÍDÍ PROF. DR. J. JOS. HENDRICH

SVAZEK PRVNÍ

Publikace č. 1625—150

BRNO 1947

KOMENIUM,

učitelské nakladatelství, společnost s r. o., Praha VII, Belcrediho 4
- Brno, Leninova 34 - Banská Bystrica

JAN AMOS KOMENSKÝ

ŠKOLA NA JEVIŠTI

Přeložil

DR. JOSEF HENDRICH

BRNO 1947

KOMENIUM,

učitelské nakladatelství, společnost s r. o., Praha VII, Belcrediho 4
- Brno, Leninova 34 - Banská Bystrica

PÍSAŘ. Jsem, pane!

APOLLONIOS. Kdo je to tedy písař?

PÍSAŘ. Kdo vystihuje vnitřní myšlenky vnořšími znaky.

APOLLONIOS. Kolikere jsou ty znaky?

PÍSAŘ. Trojí. Na *próem* místě *hieroglyfy*, užívané kdysi u Egyptanů, při nichž se smysl věci označoval nějakým obrázkem. Na příklad, když chtěli označit prozřetelnost Boží, kreslili *oko otevřené*; když chtěli označit nečinnost v úradu, *oko zavřené*; když opatrnost, tedy *hada*; a tak bez konce. Za *druhé* jsou *znaky očené*, dosud užívané u Číňanů; ty znaky píší tímž způsobem i národy rozličných jazyků, ale každý je čte po své řeči. Znaky toho druhu máme my Evropané v číslicích; neboť 1657 znamená všem totž, ale jinak toto číslo vysloví svým jazykem latinik, jinak Polák, jinak Němec, jinak Maďar atd. Kdybychom mohli jiné věci vyjádřit stejné tak jako čísla (jako *mohou Číňané*), mělo by to tu výhodu, že bychom mohli rukou rozprávět a pěstovat styky, k nimž je jazyk nezpůsobilý (*pro rozličnost řeči*). *Značky třetího druhu* jsou zdejší písmena, označující nejmenší zvuk jazyka: *a, b, c* atd., z nichž skládáním vznikají slova, věty, knihy.

APOLLONIOS. Dobře rozlišuješ a jasně vykládáš; ale které z těchto trojích značek se zdají nejdokonalejší?

PÍSAŘ. Písmena, poněvadž pomocí nich můžeme všechno vyjádřit přesněji a dokonce učit se neznámým jazykům.

APOLLONIOS. Znamenitě, to je pěkné! Ale byl způsob psaní písmen vždycky takový, jako je u nás?

PÍSAŘ. Naprosto ne! Neboť staré národy neznaly náš papír ani inkousi, peru a jiné věci.

APOLLONIOS. Jakým způsobem tedy psali?

PÍSAŘ. Nejdříve vytesávali písmena kladivem do kamene (jak i my dosud činíme na nábrobních kamenech pro dlouhé trvání). Pak je vrývali dlabátkem na tabulky z rozštipaných a uhlazených dřevěných desek (zejména bukových). Později je vrývali železným rýdlem na *lipové lýko* neb na *palmové a slovoé listy* nebo na *plátno potažené oskem či sádrou*, jako dosud s sebou nosíváme *sádrové knižčky, viztel*.

(*Sluši máti na paměti, že toto všechno musí býti ustavičně znázorňováno ukazováním skutečných věcí.*)

Nato psali na *pergamenu* (to jest na blánu zhotovenou z ovčích kůže v městě Pergamu); psali *nílskou třtinou* (to jest tenkým rákosem, rostoucím v Nílu). Teprve potom byl vynalezen *papír*

2*

JEDNÁNÍ II, výstup 1.

(*Pisáři se svým náradím.*)

KRAL. Vypávej se ho, Apollonií!

APOLLONIOS. Dali jsme sem zavolat nějakého písaře; jsi to ty?

18

19

z papýru, rostliny to dvouloketní, která má místo kůry velmi jemné a velmi široké obaly; tyto oddělovali od sebe jehlou, máčeli je v klišovitě vodě, narovnávali je v lisu, sušili je na slunci a rozdělovali je ve svitky po dvaceti listcích. My nyní užíváme hadrového papíru, inkoustu a husích brků.

APOLLONIOS. O papíru netřeba mluvit; hned bude zavolan papírník. Vylož, jak se vyrábí inkoust.

PISAŘ. Vezmeme libovolné množství *duběnek* a šestinu té váhy *skalice*, pak přidáme patnáctinu *klovatiny* a trochu *ka-mence*, aby inkoust neprosakoval a neplešnivěl.

APOLLONIOS. Jak se upravuje *pero*, aby sloužilo k psaní? **PISAŘ.** Nejen to povím, nýbrž i ukáži. Vybere se *pero* (nejlepší je *husí* nebo *paví*) s pevným a průsvitným brkem, jako je toto, *vizte!* Jeho drsnou část nejdříve uhladím hřbetem nožku (takhle!), ostrím pak uříznu špičku a oříznu konec po obou stranách tak, aby byl dvojboký (takhle!). Nato jej rozříznu, vizte, a udělám pro stékání inkoustu vřez, oříznu tento zárez a stejnoměnně přirůznu. Pak namočím a píši (ukáže to), potom ukládám *pero* do pouzdra (učím tak).

APOLLONIOS. O psaní už nemáš nic víc?

PISAŘ. Židé a jiní Orientálci píší zprava doleva (taktol!), Řekové a my ostatní Evropané zleva doprava, někteří *Indové* shora dolů (takhle!), stejně dobře čitelně. Mimo to znali staří *tachygrafii*, umění rychle psát pomocí *zkratek*, jimiž stačili rukou zachytit mluvenou řeč nejen při diktování, nýbrž i při volné řeči. To umění zcela nedávno obnovili *Angličané* a říkají mu *stenografie*. Ale máme umění ještě rychlejší a pěknější než toto, *knihfisk*, jehož pomocí jediný člověk vytiskne za jediný den víc, než by mohla napsat spousta písarů.

APOLLONIOS. Známá to věc a pojednáme hned přímo s tiskařem. Zatím král chválí tvou horlivost a vzkazuje ti královskou přízeň.

JEDNÁNÍ II, výstup 2.

(Lidé knižního oboru: *papírník*, *knihfiskař*, *knihář* čili *vazač*, *knih-kupec*, *knihovník* — s příslušným nářadím.)

KRÁL. Jednej s nimi, *Eratosthenes!*

ERATOSTHENES. Vy všichni se zabýváte knihami?

PAPÍRNÍK. Já připravuji hmotu pro knihy, papír.

TISKAŘ. Já jim dávám vnitřní tvar, písmo.

KNIHAR. Já přidávám vnější tvar, vazbu.

KNIHKUPEC. Já knihy veřejně prodávám.

KNIHOVNÍK. Já je skupuji a shromažďuji jako poklady moudrosti a uchovávám je.

ERATOSTHENES. Důstojnou práci konáte všichni! Vyložte každý podrobněji o své činnosti.

PAPÍRNÍK. Vysílám své hochy od ulice k ulici skupovat staré hadry; ty se rozcupují a utlukou na drf, rozmoči se v klišovitě vodě a rozválejí se na listy (taktol!); tak z nich zhotovují *blánu*, které po starém způsobu říkáme *papír*. Nato jej skládám do *menších složek* čili *knih* po pětadvaceti aršících; dvacet těchto dáva zase větší složku čili *rys*; deset rysů dáva *největší složku*, *balík*. Takto jej prodávám; nic víc mi v této věci nepřináleží.

ERATOSTHENES. Co ty, *fiskaři*?

TISKAŘ. Mám kovové typy písmen, ulité ve velkém počtu a rozřazené po těchto přihrádkách. Můj sazeč je po jednom vybírá a skládá je v slova, slova v řádky (to *délce této řádkové normy*), řádky pak do sloupců a stránek (list má totiž vždy jen *dvě stránky*, ale *jedna stránka mívá někdy dva, tři, čtyři sloupce*); a když má tolik stránek, kolik stačí k vyplnění archu, uzavře všechny do tiskacího rámu, aby se nerozpadly. Pak celou tuto soupravu typů (*říkáme tomu sazba*) vloží tiskař do lisu, natře tiskařskou černí (*zhotobenou z koptu a lněného oleje*), přitiskne ji k papíru položenému nahoře a tak za chvilku potiskne celé archy, za den více než tisíc, všechny velmi přesně, jen byl-li první oklep přesně opraven dovedným a přičinlivým korektorem. Když se dovrší počet výtisků (*kolik jich chceme pojmut v jedno vydání, po stu nebo po tisíci*), vyjmeme typy z lisu, očistíme je a zase je rozmetáme do příslušných přihrádek čili *kas*, aby se mohly znovu pohodově sestavit v jinou sazbu. A archy oschlé z tisku sbíráme, abychom je skládali v plné výtisky na prodej.

ERATOSTHENES. Knihaři, vylož i ty o své účasti na knihách!

KNIHAR. Mým úkolem je knihy vázat, aby se s nimi dalo pohodlně zacházet. Doslýchám se, že lidé mého řemesla měli dříve jméno *lepiči*, poněvadž lepili listy k listům jen na samých okrajích, aby se daly svinout do závitku, *takhle!* Nyní se nám říká podle latiny *kompaktoři*, česky *knihvazači*, poněvadž skládáme archy na rozměr stránek, pak je stloukáme kladivem, sevíváme, klijujeme na hřbetě a děláme ořízku (*tímto hoblíkem*). Pak je vážeme do *dřevěných nebo papírových desek, potažených pergamentem nebo koží nebo hedbábím a zlatem*; kraje spínáme

sponami neb svazujeme *stuhami*. Na větší knihy přiděláváme také *vyduté kování* po rozích a uprostřed (*vizte!*).

ERATOSTHENES. Mají knihy rozmanité velikosti také své vlastní pojmenování?

KNIHAR. Zajisté mají! Tato největší knize se říká *formát foliový* (a ještě větší, než je tato, má rozměr *královský foliový*). Tyto menší jsou *čtortka*, *osmerka*, *dvanáctěrka*, *šestnáctěrka*, *osmnáctěrka*, *čtyřicetěrka* (*ukáže každou zvlášť*); v nich se totiž skládá arch na dva listy, na čtyři, na osm, dvanáct, šestnáct, osmnáct, čtyřicet atd. Knížce delší na šířku se říká *ležatá (hle!)*, knížce delší na výšku *stojatá (taťo!)*; a jestliže je nějaká kniha příliš velká, než aby se dala svázat najednou, dělí se *ve svazky*, na příklad *Cicero*.

ERATOSTHENES. Nyní tvoje práce, ty *knihkupče!*

KNIHKUPEC. Já rozšiřuji knihy za peníze; prodávám *buď vázané nebo brožované* (jak se říká, *to jest nevázané*), a to jednak doma ve svém knihkupectví, jednak po městech na výročních trzích, aby nikomu nikde nemohla chybět příležitost, opatřit si tyto nálevky moudrosti.

ERATOSTHENES. Jaká práce s knihami připadá tobě, *knihovníku?*

KNIHOVNÍK. Já sháním se všech stran cennější knihy, dávám je do vazby, stavím je do knihovny, řadím je po pořádku do polic a sestavuji seznamy knih, aby bylo možno najít každou, kterékoli bude třeba. Lepší knihy také vykládám na pulty, aby byly čtenářům hned po ruce.

ERATOSTHENES. To je ovšem v pořádku. Ale vám všem, knižní družino, musím připomenout jménem našeho krále, že o vás jde špatná pověst! Výsad vzdělané obce, již sloužíte, prý chcete užítvat, ale životem prý se nechcete lišit od hrubého davu řemeslnického; popříváte si totiž čas od času ohavnou zahálku, hýření a podobné ohavnosti. Je tomu tak? Mlčíte? Navravte se, sice vás vyhostíme do cechů hrubých řemesel.

JEDNÁNÍ II, výstup 3.

(*Vydatelatelé knih, to jest upravovatel a spisovatel.*)

PTOLEMAIOS. Nechtěl bys tyto zde oslovit ty, Platone?

PLATON. Na tobě jest, králi, prikazovat, na nás jest poslouchat. Vy zde, vydejte rovněž počet ze svého konání; děláte oba totéž dílo, či různé?

SPISOVATEL. Oba vydáváme knihy, on starobylé, já nové, právě napsané.

PLATON. Jaké to, starobylé?

VYDAVATEL. Všechny spisovatele, kteří něco moudrého napsali, ale jejichž spisy až dosud zůstaly v zapomenutí po knihovnách, vydobýváme a dobrodinním tisku jim pomáháme na světlo, aby také našemu věku vešly ve známost.

PLATON. Máte právě a neporušené rukopisy starých spisovatelů?

VYDAVATEL. Ne vždy, pane. Neboť *původní rukopisy*, kterým se říká *originály*, nedochovaly se až na naši dobu; a *apografy* (to jest *opisy*) se často tak velice od sebe liší (i v názvech), že je leckdy velmi těžko rozhodnout o pravosti spisu, není-li podvržen, i o původním čtení, kde se rukopisy neshodují. Ale je předností dobrého *kritika*, všechno vystihnouti bezpečnými dohady a odkrýti čtenářům pravý smysl místa *buď osuškami* vloženými do textu (*takto*) nebo odděleně *poznámkami* na okraji stránky nebo také na konci kapitoly neb knihy.

PLATON. To vám dá nepochybně hodně práce!

VYDAVATEL. Těžká to práce, to třeba přiznat, ale užitečná, poněvadž tím způsobem dáváme genie dřívějších věků do služby našeho myšlení, abychom z jejich poznatků měli prospěch my.

NOVÝ SPISOVATEL. Ale poněvadž oni nemohli vědět všechno, je hodně věcí zůstaveno pilnosti pozdějších pokolení. Já a mně podobní usilujeme z lásky k obecnému dobru o to, abychom se nezdáli horší než naši předchůdci; a cokoliv se dá lépe vybádat, to uveřejňujeme, aby světlo množilo světlo.

PLATON. Po té stránce zasluhujete chvály, jen je-li to skutečně světlo, co se takto poskytuje, nikoli temnoty. Řekněte však, jak skládáte knihy? Jakým postupem pořadíte obsah?

SPISOVATEL. Na titulní list se klade *název*, naznačující obsah knihy; následuje *věnování* knihy některému příznivci; pak *předmluva ke čtenáři*, plněji vykládající obsah a podávající pončení o správném užívání knihy. Pak se často přidávají *doporučující projevy*, napsané od přátel k chvále spisovatele i knihy; pak teprve následuje vlastní *jádro knihy*, totiž *výklad*, rozdělený v kapitoly a odstavce, a konečně *závěr s ukazatelem obsahu* neb i *fiskových chyb*.

PLATON. Trochu ješitnosti se tu ovšem přimísí, ale prozatím přimhuřme oko. Jen toto připomínám: Chcete-li, aby vaše knihy šly na prodej a byly čtenářům užitečné, starejte se, aby byly psány o dobrých věcech a byly dobře zpracovány. A jestliže

se některá dočká nového vydání.hledíte, aby každé nové vydání bylo buď obohaceno lepšími myšlenkami nebo alespoň aby bylo opraveno, až nezbudou žádné chyby. Ale škodlivé knihy ať nevyšázejí nikdy, to mějte na péči!

SPISOVATEL. Přičínáme se.

VYDAVATEL. Budeme to mít na paměti.

KRÁL (po jejich odchodu k své družině): Prozkoumali jsme ty, kteří upravují cestu pro vzdělání. Snad je již záhodno zavolat ty, kteří vzdělání přenášejí z knih na lidi.

PLATON. To je nutné, poněvadž pouhé majetnictví učebních knih neosvobozuje od nevdělanosti; lidé sami mají být vzděláni. Radím tedy, přivést sem ze škol učitele i žáky a vyšetřit, co a jak tam dělají. Na prvním místě však radím povolat školního dozorce a didaktika, abychom se od dozorce dozvěděli, jaký je stav škol, a od didaktika, jaký by mohl být, kdyby se poměry daly zlepšiti.

KRÁL. To je moudrá rada. Každý budiž zavolán zvlášť, než dříve dozorce. S tím jednou ty, *Plinie*, a s didaktikem ty, *Platon*!

(*Plinius vyjde a přivede je.*)

Autor	Jan Amos Komenský
Název díla	ŠKOLA NA JEVIŠTI
Název původní	Schola ludus (pars IV—V)
Přeložil	Dr. Josef Hendrich
Vydalo	KOMENIUM — učitelské nakladatelství, společnost s r. o., Praha VII — Brno — Banská Bystrica
Místo a rok	Brno 1947
Tiskla	knihtiskárna Typia, Brno, Cejl 21
Obálka	Pravoslav Hauser
Vydání	první
Náklad	2200
Edice	Pedagogické klasobraní, řídí prof. dr. Josef Hendrich
Svazek	první
Cena	Brož. 45 Kčs

